

УДК 140.8

DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2021.4.14>**Кадієвська Ірина Аркадіївна**

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії, політології, психології та права
Одеської державної академії будівництва та архітектури
вул. Дідріхсона, 4, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-3134-8574

ЗНАЧЕННЯ ТА РОЛЬ ІДЕОЛОГІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Із філософського погляду на особливу увагу заслуговують усі ідеології у світі, адже вони в будь-який момент можуть набуті практичної реалізації, а це означає тотальне перетворення як індивідуального, так і суспільного буття. Тому метою нашої статті є аналіз провідних ідеологічних тенденцій у сучасному світі. Людський розум завжди спрямований уважно шукати сенсотворчі ідеї, цінності та орієнтири. Суспільство не погоджується з примітивним існуванням та продовжує шукати поважні вищі значимі підстави людського буття, тобто створює різні ідеології. Ідеологія – сукупність взаємопов'язаних ідей, уявлень та переконань, призначених об'єднувати людей заради спільного життя та спільних дій. Нині можна виділити як гуманні, так і антигуманні ідеології. Важливими є вчасне розуміння та відокремлення гуманних від антигуманних деструктивних соціальних проєктів, адже нерідко суспільною свідомістю мають всі шанси оволодіти різноманітні антигуманні терористичні, екстремістські та маргінальні ідеології. Таким чином, кожен громадянин має знати: якщо запропонована ідеологія вимагає від людей пожертвувати власним життям, здоров'ям, свободою, особистими стосунками, сім'єю або власністю, це означає, що з правової та моральної позиції така ідеологія, які б привабливі цілі вона не ставила перед суспільством, є цілком неприйнятною, антигуманною. Водночас, зіткнувшись із гуманними ідеологіями, ми відразу зможемо побачити, що запропонована система цінностей та пов'язані з нею зміни не будуть нести в собі жодної матеріальної чи духовної загрози. За своєю суттю вимоги гуманних ідеологій можуть призводити лише до різноманітних світоглядних, інтелектуальних, організаційних та інших позитивних змін. Яскравим прикладом у цьому аспекті може бути ідеологія просвітництва, яка ставила на меті утвердження рівних прав та свобод всіх людей, їх всебічний інтелектуальний та духовний розвиток засобами якісної фундаментальної освіти та виховання.

Однією із сучасних ідеологій є ідеологія суспільства масового споживання. Саме ця утилітарна система поглядів та цінностей призвела до передчасного виснаження ресурсів та загального погіршення стану навколишнього природного середовища. Ідеологія суспільства масового споживання здатна негативно впливати не тільки на біосферу, але й на духовну сферу суспільного життя. Так, останнім часом помітного поширення набули такі духовні проблеми, як втрата сенсу життя, загальне погіршення соціального настрою, масове песимістичне та депресивне темне світосприйняття, соціальна байдужість, агресія тощо. Тому задля успішного вирішення вищезначених складних проблем людство має знайти в собі духовні сили, мудрість та консолідуватись. Настав час шукати та знаходити нові позитивні світоглядні ціннісні орієнтири.

Ще однією сучасною ідеологічною тенденцією є просування нової ідеології віртуалізації людського життя навіть після того, як пандемія буде успішно подолана та об'єктивна необхідність в обмежувальних карантинних заходах просто зникне.

У сучасних демократичних суспільствах спостерігається ідеологічний плюралізм, проте це не може виключати прийняття деяких найважливіших цінностей та норм, без яких не може існувати жодне демократичне суспільство. До таких норм належать також деякі аксіоми етики спілкування, які забезпечують можливість цивілізованого ідеологічного дискурсу.

Ключові слова: ідеологія, гуманізм, віртуалізація, суспільство масового споживання.

Протягом усієї історії розвитку людства різноманітні ідеї мали властивість впливати як на індивідуальну, так і на суспільну свідомість. У первинних суспільствах архаїчні ідеї були

цілком зрозумілими та простими. Стародавні суспільства відрізнялись примітивною структурою розподілу праці, тому соціальної нерівності в сучасному розумінні тоді ще практично не існувало. Стародавні ідеї у вигляді символів пов'язані насамперед із задоволенням т. зв. базових фізіологічних потреб. Це зображення полювання, риболовництва, збиральництва тощо. У прагненні задовольнити потребу в безпеці стародавні люди створювали та розвивали первинні релігійні культури (анімізм, тотемізм, фетишизм, магія та ін.). У сучасних сховищах, запасниках та музеях зберігається багато артефактів, які містять символи ідей, пов'язаних із первинними релігійними напрямками та культурами.

На зорі розвитку людства, як відомо, не існувало розвинутих в ідеологічному плані провідних світових релігій так само, як і фундаментальних світських соціальних та політичних ідеологій. Під впливом загальних цивілізаційних соціокультурних перетворень розвинені в концептуальному плані ідеології з'являються значно пізніше.

Суспільство в історичному розвитку переходить від примітивних базових потреб до потреб духовних, причому вони як у кількісному, так і в якісному вимірі прогресують надзвичайно швидко. У процесі задоволення соціальних, моральних, комунікативних та інших духовних потреб людство створює ноосферу як особливий штучний інтелектуальний та духовний світ, який насправді вражає складністю, унікальністю та неповторністю матеріальних та духовних цінностей. Справжнє захоплення викликають грандіозні масштаби штучно створеного людством світового культурного різноманіття ідей, символів та цінностей. Однак, спостерігаючи глобальний штучно створений світ культури, надзвичайно важливо виявити та проаналізувати провідні ідеї, що домінують в історії людства, та похідні від них ідеології.

Видатні філософи всіх часів у своїх творах обґрунтовано зазначають амбівалентність людської культури та цивілізації. Подібно до людської свідомості, в культурі яскраво представлені ідеї творення та руйнування, пов'язані з силами еросу та танатосу. В історії розвитку людської цивілізації неодноразово створювались та реалізовувались різні як гуманні, так і антигуманні ідеології. Так, нині, спостерігаючи накопичені людством глобальні проблеми, які, на щастя, поки що не призвели до планетарної катастрофи, ми маємо констатувати, що боротьба ідей творення та руйнування триває. Із філософської позиції на особливу увагу заслуговують усі ідеології у світі, адже вони в будь-який момент можуть набути практичної реалізації, а це своєю чергою означає тотальне перетворення як індивідуального, так і суспільного буття. А ми можемо лише робити різні наукові припущення стосовно того, які саме світські чи релігійні, гуманні чи антигуманні ідеології набудуть статусу суспільно значущих та перетворять наше буття. Важливою роботою філософів, соціологів, політологів, істориків та ін. є ретельний аналіз як старих, вже порівняно вивчених та відомих, так і нових ідеологій як «ідеальних» моделей суспільного розвитку, які поки що перебувають в очікуванні сприятливих умов для своєї подальшої реалізації.

Людський розум завжди спрямований уважно шукати сенсотворчі ідеї, цінності та орієнтири. Суспільство не погоджується з примітивним існуванням та продовжує шукати поважні вищі значимі підстави людського буття. Саме тому ідеологи здатні помітно впливати як на індивідуальну, так і на суспільну свідомість.

Ідеологія – сукупність взаємопов'язаних ідей, уявлень та переконань, призначених об'єднувати людей заради спільного життя та спільних дій. Як свідчать історичні дослідження, ніколи не існувало суспільств без наявності в них певних світорозуміннь і норм поведінки, тобто ідеологій-світоглядів. Загальноприйняті норми поведінки (основою яких є цінності) завжди забезпечували здатність людей до спільних дій. Хоч слово «І.» іноді застосовують як синонімом вислову «політична І.», доцільніше політичні І. вважати тільки різновидом І. Дотримання цих норм дає змогу уникнути ситуацій, коли суперечка ціннісних орієнтацій та І. переростає в насильницький конфлікт [4].

Ідеологія в сутнісному плані звертається як до активної творчої фантазії, так і до волі людей, пропонуючи той чи інший варіант соціального прогресу, майбутнього суспільного добробуту, щастя та розквіту. Важливо підкреслити, що саме воля є тією силою, котра дає змогу перейти від теорії до практики, від рефлексії до активної діяльності. Ідеологічний вплив на свідомість

можна порівняти з певним емоційно забарвленим закликком, зверненням до всього людства. Ідеологія здатна виводити людей із т.зв. інтелектуальної та духовної сплячки, надихати та мобілізувати суспільство задля її подальшої практичної реалізації. Ідеологія, наповнюючи нашу уяву образами бажаного щасливого майбутнього, фактично нав'язує нові стандартні моделі людської поведінки. Ідеологія завжди була та продовжує залишатись тією секретною зброєю, можливості якої в жодному разі не можна ігнорувати та недооцінювати. Заволодіти свідомістю людей, захопити їхню уяву, використовувати волю та всі інші матеріальні та духовні ресурси – ось та провідна мета, якої нерідко успішно досягають різні талановиті та видатні ідеологи. На жаль, не всі люди обізнані в тому, що ідеї, які декларуються майстерними пропагандистами, можуть діаметрально відрізнятись від ключових ідей, покладених в основу тієї чи іншої ідеології. Однак провідні філософи, аналітики та інші компетентні фахівці прекрасно розуміються на тих спільних теоретичних засадах, які є необхідними для практичної реалізації будь-якої ідеології. Серед таких універсальних засад практичної реалізації тієї чи іншої ідеальної моделі суспільного розвитку необхідно ретельно приховувати всі ті сумнівні та непопулярні нововведення, які можуть просто розвіяти оптимістичні ілюзії та відштовхнути людей. Існує навіть справжнє мистецтво замовчування та нівелювання всіх тих невідворотних жертв, котрі будуть змушені принести зацікавлені та наповнені ентузіазмом прихильники ідеології. Нині виявлено та проаналізовано такі закономірності, запропоновано розгорнуті класифікації тих жертв, яких може вимагати від людей практична реалізація тієї чи іншої ідеології. Вважаю повністю обґрунтованою таку позицію наукових експертів, що будь-який новий запропонований соціальний проєкт без принесення людьми певних жертв не зможе відбутись на практиці. Інша справа, яких жертв вимагатимуть від нас наполегливі пропагандисти та ідеологи. Саме тому, незважаючи на маніпуляції та популізм, надзвичайно важливо вміти вчасно відрізнити гуманні соціальні проєкти від антигуманних деструктивних, адже нерідко суспільною свідомістю мають всі шанси оволодіти різноманітні антигуманні терористичні, екстремістські та маргінальні ідеології. Таким чином, кожен громадянин має знати: якщо запропонована ідеологія вимагає від людей пожертвувати власним життям, здоров'ям, свободою, особистими стосунками, сім'єю або власністю, це означає, що з правової та моральної позиції така ідеологія, які б привабливі цілі вона не ставила перед суспільством, є цілком неприйнятною. Тому якщо кваліфіковані маніпулятори та пропагандисти намагатимуться просувати сумнівні та шкідливі соціальні проєкти для подальшої практичної реалізації, ми маємо вчасно та рішуче їх відкинути.

Водночас, зіткнувшись із гуманними ідеологіями, ми відразу зможемо побачити, що запропонована система цінностей та пов'язані з нею зміни не будуть нести в собі жодної матеріальної чи духовної загрози. Хоча, відповідно до наукової теорії, від людей будуть вимагатись певні жертви, вони не призведуть до жодних втрат та збитків. Більш того, за своєю суттю вимоги гуманних ідеологій можуть призводити лише до різноманітних світоглядних, інтелектуальних, організаційних та інших позитивних змін. Яскравим прикладом у цьому аспекті може бути ідеологія просвітництва, яка ставила на меті утвердження рівних прав та свобод всіх людей, їхній всебічний інтелектуальний та духовний розвиток засобами якісної фундаментальної освіти та виховання. Таким чином, ідеологія просвітництва вимагала від людей утримуватись від порушення прав та свобод інших людей, займатись освітою, постійно підвищуючи власний інтелектуальний, духовний та професійний рівень, піклуватись про оточуюче середовище тощо.

Щоразу, пригадуючи та обговорюючи глобальні світові проблеми та пов'язані з ними небезпеки, не варто забувати про те, що перспектива використання чи невикористання зброї масового знищення в кінцевому рахунку буде залежати від панівної ідеології. Тому, якщо під впливом різних негативних факторів владу отримують певні антигуманні сили, зброя масового знищення знову може бути застосована, що своєю чергою може поставити під сумнів саму перспективу подальшого існування нашої світової цивілізації. В історії залишилось дуже багато трагічних сторінок. І ми ніколи не повинні забувати про такі жакливі факти світової історії, як атомне бомбардування японських міст Хіросіми та Нагасакі, фашистські табори смерті Аушвіц, Трєблінка, Белжець, Собібор, Хелмно та Майданек у Польщі. Список не вичерпний,

окремі автори доповнюють його таборами Ясеновац в Югославії та Малий Тростенець у Білорусі. Усі ці реальні прояви реалізації антигуманних деструктивних ідеологій на практиці мають бути для нащадків вічним застереженням від подібних фатальних та трагічних помилок. Усі ці грандіозні явища тимчасової перемоги сил злої волі ніколи не мають повторюватись. Те ж саме можна впевнено сказати і щодо всіх інших глобальних проблем без виключення. Тому не дивно, що на засіданнях Римського клубу регулярно збираються науковці для обговорення та вирішення актуальних світових проблем футурології та глобалістики.

На думку багатьох вчених, таких як Торстейн Веблен (теорія «демонстративного споживання») [2], Жан Бодріяр (робота «Суспільство споживання») [1], Елві Тофлер (робота «Третя хвиля») [4], Гі Дебор (книга «Суспільство спектаклю») [3] та інших, вже давно настав час рішуче переглянути ключовий вектор розвитку світової цивілізації, адже стрімкий розвиток суспільства масового споживання лише погіршив глобальну ситуацію. Загострення екологічних проблем безпосередньо пов'язане з поширенням ідеології суспільства масового споживання. Саме ця утилітарна система поглядів та цінностей призвела до передчасного виснаження ресурсів та загального погіршення стану навколишнього природного середовища. Ідеологія суспільства масового споживання, як ми бачимо, здатна негативно впливати не тільки на біосферу, але й на духовну сферу суспільного життя. Так, останнім часом помітного поширення набули такі духовні проблеми, як втрата сенсу життя, загальне погіршення соціального настрою, масове песимістичне та депресивне темне світосприйняття, соціальна байдужість, агресія тощо. Тому задля успішного вирішення вищезначених складних проблем людство має знайти в собі духовні сили, мудрість та консолідуватись. Настав час шукати та знаходити нові позитивні світоглядні ціннісні орієнтири. Суспільство масового споживання вже давно вичерпало свої ресурси та демонструє всі ознаки невизначеності, занепаду та стагнації.

Ситуація значно погіршилась в умовах тривалої пандемії COVID-19. Вже третій рік поспіль весь світ веде активну боротьбу з небезпечною інфекцією. Незважаючи на те, що до повної перемоги ще досить далеко, певні вражаючі успіхи, пов'язані з розробкою та застосуванням ефективних вакцин, на щастя, вже досягнуті. Однак поряд із досягненнями нам знов доводиться спостерігати появу нових глобальних світових загроз та небезпек, до яких, вочевидь, більшість людей була зовсім не підготовленою. Так, тривалий карантин буквально поділив історію на два періоди: до та після пандемії. Що було до неї, всі ми прекрасно пам'ятаємо, хоча, звісно, це був не безпроблемний, але порівняно відкритий світ, в якому всі сфери суспільного життя функціонували переважно офлайн. За час пандемії діяльність практично всіх соціальних інститутів почала поступово переходити до віртуального простору. Звісно, вже досить давно є Інтернет та різні види дистанційної активності, однак таких грандіозних масштабів це явище ніколи в минулому не набувало. Дистанційні праця, дозвілля та спілкування мають багато очевидних переваг. Просто неможливо заперечувати той факт, що саме завдяки цим не завжди популярним вимушеним карантинним заходам самоізоляції та дистанційної роботи вже вдалось врятувати сотні тисяч людей у світі. Однак із філософської та психологічної позиції надзвичайно важливо усвідомити саму сутність цього нового світового явища та ретельно проаналізувати поряд із позитивними і можливі негативні наслідки. Нині у світі активно просувається нова ідеологія віртуалізації людського життя навіть після того, як пандемія буде успішно подолана та об'єктивна необхідність в обмежувальних карантинних заходах просто зникне. Так, наприклад, Марк Цукерберг працює над новим проектом Metaverse, «метавсесвіт», в якому він бачить майбутнє Інтернету.

Що чекає на нас усіх, якщо ця нова ідеологія самоізоляції, віртуалізації та дистанційності набуде статусу нової домінуючої панівної світової ідеології? На сучасних конференціях, симпозіумах, круглих столах тощо тривають надзвичайно гострі дискусії на цю тему. Та, як це частіше за все відбувається, в процесі наукового обговорення амбівалентних та неоднозначних актуальних проблем думки розділились. Останнім часом дедалі частіше з високих трибун лунають виступи, які викривають як позитивні, так і негативні аспекти сучасних тенденцій масової віртуалізації суспільного та особистого життя. Необхідно проявити багато терпіння та витримки, аби в цих нових умовах цивілізаційних потрясінь зберегти толерантність.

У сучасному світі особливої актуальності набули такі питання: в яких умовах, яким чином та за якими правилами ми бажаємо та готові жити в майбутньому? Що ж стосується реальності сьогодні, то й дотепер уряд багатьох країн продовжує застосовувати різноманітні карантинні обмежувальні заходи. Турбота про безпеку рідних та близьких та збереження робочих місць призвела до значного погіршення соціального настрою, в якому яскраво проявились почуття роздратування, смутку та нетерпимості. Як відомо, саме жах здатен надзвичайно швидко перетворити культурне суспільство на дикий та лютий натовп. Саме тому тривала пандемія вже давно закріпилась в інформаційному просторі як нова інфернальна загроза, однаково небезпечна для всіх людей. ЗМІ лише посилюють та розпалюють панічні настрої серед населення. Регулярна трансляція жахливої та тривожної інформації лише погіршує стан індивідуальної та суспільної свідомості.

Питання про те, яка ідеологія набуде статусу домінуючої в майбутньому, є відкритим. Звісно, є спеціалісти, які заперечують сам факт існування будь-якої панівної ідеології в умовах ідейного плюралізму в сучасному світі. У сучасних демократичних суспільствах різні люди, групи людей та суспільні верстви, як правило, мають неоднакові ціннісні пріоритети та ієрархію цінностей (розходження стосуються навіть того, які саме цінності мають бути зараховані до найважливіших). Однак цей плюралізм не може виключати прийняття деяких найважливіших цінностей та норм, без яких не може існувати жодне демократичне суспільство. До таких норм належать певні аксіоми етики спілкування, які забезпечують можливість цивілізованого ідеологічного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Jean Baudrillard: La Société de consommation. Ses mythes, ses structures. Éditions Denoël, Paris, 1970.
2. Veblen, Thorstein. (1899) Theory of the Leisure Class: An Economic Study in the Evolution of Institutions. New York : Macmillan. 400 p.
3. Дебор Г. Общество спектакля / пер. с фр. С. Офертаса и М. Якубович. Москва : Логос, 1999. 224 с.
4. Тоффлер Э. Шок будущего. Москва : АСТ, 2008. 560 с.
5. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. С. 235–237.

REFERENCES

1. Baudrillard J. La Société de consommation. Ses mythes, ses structures [Consumer society. Its myths, its structures]. Denoel, Paris 1970.
2. Veblen, Thorstein. Theory of the Leisure Class: An Economic Study in the Evolution of Institutions. New York : Macmillan. 1899. 400 p.
3. Debor G. Obshestvo spectacla [Spectacle society]. Moscow : Logos. 1999. 224 p.
4. Toffler E. Shok budushego [Future Shock]. Moscow : AST. 2008. 560 p.
5. Filosofskiy enciklopedichnyy slovnuk [Philosophical encyclopedic vocabulary] / V.I. Shinkaruk. Kiev. Abrus. 2002. PP. 235–237.

Kadievskaya Irina Arkadiivna

Doctor of Philosophy, Professor,
Head of the Department of Philosophy, Political Science, Psychology and Law
Odessa State Academy of Civil Engineering and Architecture
4, Didrikhsona Str., Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3134-8574

THE VALUE AND ROLE OF IDEOLOGY IN THE MODERN WORLD

From the philosophical point of view, all existing ideologies in the world deserve special attention, because they can be put into practice at any time, which means a total transformation of both individual and social existence. Therefore, the purpose of our article is to analyze the leading ideological trends

in the modern world. The human mind is always focused on the search for meaningful ideas, values and guidelines. Society does not agree with primitive existence and continues to seek respectable higher significant foundations of human existence. That is, they create different ideologies. An ideology is a set of interconnected ideas, ideas and beliefs designed to unite people for the sake of living together and acting together. Today we can distinguish both humane and inhumane ideologies. Timely understanding and separation of humane from antihuman destructive social projects is important. After all, the public consciousness often has every chance to master various inhumane terrorist, extremist and marginal ideologies. Thus, every citizen should know that if the proposed ideology requires people to sacrifice their own lives, health, freedom, personal relationships, family or property, it means that from a legal and moral point of view, such an ideology, which would it did not set attractive goals for society, it is completely unacceptable, inhumane. At the same time, when confronted with humane ideologies, we will immediately be able to see that the proposed system of values and the associated changes will not pose any dangerous material or spiritual threat. In essence, the requirements of humane ideologies can only lead to a variety of ideological, intellectual, organizational and other positive changes. A striking example in this aspect is the ideology of the Enlightenment, which aimed to establish equal rights and freedoms of all people, their comprehensive intellectual and spiritual development through quality basic education and upbringing.

One of the modern ideologies is the ideology of mass consumption society. It is this utilitarian system of views and values that has led to the premature depletion of resources and the general deterioration of the environment. The ideology of mass consumption society can negatively affect not only the biosphere but also the spiritual sphere of public life. Thus, such spiritual problems as the loss of meaning in life, the general deterioration of social mood, the widespread spread of pessimistic and depressed dark worldviews, social indifference, aggression, etc. have recently become noticeable. Therefore, in order to successfully solve the above complex problems, humanity must find spiritual strength, wisdom and consolidate. Now is the time to look for and find new positive worldview values.

Another current ideological trend is the advancement of a new ideology of virtualization of human life, even after the pandemic is eventually successfully overcome and the objective need for restrictive quarantine measures simply disappears.

There is ideological pluralism in modern democracies, but this cannot preclude the adoption of some of the most important values and norms without which no democratic society can exist. Such norms also include some axioms of ethics of communication, which provide the possibility of civilized ideological discourse.

Key words: *ideology, humanism, virtualization, society of mass consumption.*